

DOŚWIADCZENIA ZWIĄZANE Z TWORZENIEM SZKOLNEGO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W MOJEJ SZKOLE

Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem Dr Krystyny Bryll-Barnaś

"Trzeba jasno zdać sobie sprawę z tego, co to jest wychowanie i jak należy je przeprowadzać, bo obecnie panuje pod tym względem rozbieżność"

Arystoteles "Polityka"

Wychowanie stało się pojęciem, które ostatnio często jest wymieniane we wszystkich możliwych kontekstach, sytuacjach. Nie tylko Arystoteles, ale i współcześni poszukują jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czym jest wychowanie i jak dokonać zmian w dotychczasowych zadaniach wychowawczych szkoły.

Dorośli stają się coraz bardziej bezradni wobec problemów wychowawczych dzieci, te natomiast stają się coraz bardziej samotne w obliczu problemów, z jakimi muszą się zmagać. Narkotyki, kultura konsumpcji, narastająca agresja, wszechobecne media, swoboda seksualna, wolny rynek - to zagadnienia, wobec których dorośli sami czują się niepewnie. Rodzina przechodzi kryzys swojej funkcji. Rodzice, pochłonięci pracą zawodową, mają coraz mniejszą możliwość angażowania się w wychowanie swoich dzieci, stają się mniej "atrakcyjni" od świata zewnętrznego. Pozbawieni oręża w postaci autorytarnego wychowania nie potrafią odnaleźć się w nowej sytuacji wychowawczej, winę za problemy wychowawcze zrzucają na szkołę.

Szkoła podobnie jak rodzina, przeżywa kryzys swojej tożsamości. Nie zaspokaja wszystkich oczekiwań uczniów, jest mało atrakcyjna w swoich treściach i społecznej formule funkcjonowania. Ogniskuje natomiast w sobie sporo niewłaściwych form relacji międzyludzkich.

Coraz częściej stawiane jest pytanie: czy szkoła potrzebna jest młodemu pokoleniu. Można przypuszczać, że tak, ale głównie po to by pomagać w określeniu sensu życia, wyposażyć w system wartości powszechnie uznawany i społecznie pożądanym. Uczeń oczekuje od nauczycieli pomocy w uświadamianiu sobie własnych możliwości i wypracowaniu osobistych sposobów radzenia w sytuacjach trudnych; oczekuje przygotowania do dorosłego, samodzielnego życia. Rola szkoły, gdy rodzice stają się wychowawczo coraz mniej sprawni, może być na tym polu szczególnie, a jej zadaniem powinno być kompensowanie deficytów społecznego rozwoju dziecka.

Humanizacja szkoły, czyli dążenie do wszechstronnego rozwoju ucznia, musi stanowić fundament dla całej działalności edukacyjnej nauczycieli, która obejmuje jednocześnie nauczanie, kształcenie umiejętności i wychowanie. Oznacza to, że nie można mówić o wychowaniu ani jako o sprawie dodatkowej, odrębnej, ani jako o priorytecie. Wychowanie musi stanowić integralną część działalności każdego nauczyciela.

Szkoła powinna się wyróżniać na tle wszystkich innych szkół tworzonym u siebie własnym szkolnym programem nauczania i programem wychowawczym, które stanowią swoisty sztyld programowy danej szkoły i narzędzie reklamy.

Jako temat mojej pracy wybrałam właśnie tworzenie szkolnego programu wychowawczego w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Mosinie, gdyż zdaję sobie sprawę z konieczności przywrócenia należnego miejsca wychowaniu młodego pokolenia w szkole, czyli pomocy w kształtowaniu prawych charakterów. Ponadto dane o wzroście przestępstw, rozbojów, w których głównymi sprawcami coraz częściej są dzieci i młodzież, wskazują na konieczność podjęcia wspólnych działań osób dorosłych, którzy mają z nimi bezpośredni i stały kontakt, by przeciwdziałać zagrożeniom społecznym.

Praca składa się z trzech części. Dwie pierwsze części są teoretycznym opracowaniem tematu, uwzględniają definicję programu wychowawczego, podejmują problematykę samego wychowania w świetle różnych koncepcji człowieka, ze szczególnym zwróceniem uwagi na podmiotowość tego procesu. Oprócz tego starałam się zwrócić uwagę na trzy istotne zasady, którymi należy się kierować podczas tworzenia programu wychowawczego szkoły.

W trzeciej części opisałam doświadczenia związane z budowaniem tego dokumentu w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Mosinie. Starałam się dokładnie opisać poszczególne etapy pracy zespołu wychowawczego, który przy współudziale wszystkich zainteresowanych podmiotów szkoły był odpowiedzialny za jego finalizację. Program wychowawczy powstał niedawno, dlatego też w pracy mojej zabrakło rozdziału dotyczącego etapu wdrażania go w życie szkoły oraz refleksji nad oceną jego skuteczności, gdyż pierwsze działania ewaluacyjne zaplanowane są w drugim semestrze roku szkolnego 2000/2001.

Na uwagę zasługuje fakt, że w prace związane z budową programu wychowawczego z dużym zaangażowaniem włączyli się zarówno nauczyciele, wychowawcy jak i rodzice, i młodzież szkolna. Z całą pewnością można stwierdzić, że program wychowawczy jest efektem wspólnej pracy wszystkich podmiotów szkoły i to stwarza mu szansę dużej efektywności i skuteczności działań.

I. Czym jest szkolny program wychowawczy

W podstawie programowej kształcenia ogólnego, opublikowanej jako rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999r. możemy przeczytać, że działalność edukacyjna szkoły powinna być określona przez:

1. Szkolny zestaw programów nauczania, który - uwzględniając wymiar wychowawczy - obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego;
2. Program wychowawczy szkoły, który opisuje w sposób całościowy wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym i jest realizowany przez wszystkich nauczycieli¹.

Zgodnie z rozporządzeniem MEN program wychowawczy oraz programy nauczania mają określić merytoryczną działalność szkoły, które zostały zobligowane do opracowania i posiadania programu wychowawczego. Dokument ten miał powstać jako wspólna praca wszystkich nauczycieli przy konsultacji i aprobacie rodziców i uczniów. Program wychowawczy musi stać się ich wspólnym dziełem, nie tylko z powodu ministerialnych zarządzeń. Odnosząc się do podstawowych obowiązków nauczyciela, program zaangażuje go jako pracownika szkoły rzetelnie wykonującego swoją pracę edukacyjną. Dotycząc uczniów - podmiotu procesu wychowawczego, obejmuje również ich rodziców, którzy mają prawo do decydowania o wszystkim, co dotyczy ich dziecka².

Praca nad tworzeniem programu wychowawczego szkoły wymaga w pierwszej kolejności określenia, czym on ma być. Zdaniem Bogdana Jankowskiego program wychowawczy szkoły to³:

- Zaplanowany cykl działań wychowawczych, zmierzających do osiągnięcia określonego celu,
- "otor" nadający charakter pracy szkoły,
- twórcza wizja pracy szkoły, jej wizytówka,
- system działań, zadań wychowawczych podejmowanych celowo, planowanych i realizowanych podczas zajęć organizowanych przez szkołę,
- zapis celów, pożądanych efektów oraz zadań wychowawczych,
- zespół działań zmierzających do ukształtowania uczniów zgodnie z przyjętym modelem absolwenta szkoły oraz normami i wartościami,
- plan działań wychowawczych nauczycieli, rodziców, środowiska,
- zespół wartości, zasad, które szkoła chce przekazać uczniom,
- stwarzanie możliwości autokreacji ucznia.

Uogólniając te stwierdzenia, określające czym jest szkolny program wychowawczy i jaką rolę pełni w życiu szkoły, możemy uznać szkolny program wychowawczy jako przyjętą w szkole koncepcję wychowania, zmierzającą do kształtowania osobowości ucznia pod kierunkiem nauczycieli, opisaną przez zestaw celów i zadań i sposobów ich realizacji⁴. Pomaga on zdefiniować pole działania, cele pierwszorzędne, priorytetowe i sposoby ich realizacji.

Wspólna wizja wychowania, wypracowana przez wszystkich nauczycieli, musi być oparta na jednej koncepcji człowieka, systemie etycznym, teorii pedagogicznej, która w szczególności jest im

bliska. Jest wiele różnych teorii pedagogicznych lansowanych przez pedagogów. Ważne jest to, aby wypracowany przez nauczycieli program wychowawczy, nadający szkole niepowtarzalnego, indywidualnego charakteru, opierał się świadomie na jednej koncepcji człowieka i na takiej etyce, która jest akceptowana przez większość osób w szkole. Wiele jest sposobów ujmowania człowieka i jego wychowania, o czym świadczą nurty współczesnej filozofii wychowania, takie jak: laicki, marksistowski, radykalno - emancypacyjny, technologiczno - funkcjonalny, personalistyczno - chrześcijański czy antypedagogika⁵. Na kształtowanie się poszczególnych koncepcji człowieka i teorii pedagogicznych duży wpływ mają stwierdzenia: "Człowiek jest miarą wszechrzeczy" i "Absolut jest miarą wszechrzeczy"⁶, z których pierwsze jest fundamentalną tezą do antropocentryzmu, natomiast drugie teocentryzmu. Zadaniem nauczycieli jest ustosunkować się do tych koncepcji i zdecydować, która z nich stanie się podstawą do tworzenia wizji wychowawczej szkoły.

Wincenty Okoń w Słowniku pedagogicznym pod hasłem wychowanie zamieszcza definicję: "Wychowanie - świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętności oddziaływania na nią, jak i na stronę aksjologiczną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia"⁷.

Wiadomo, że każda szkoła stara się oddziaływać na swych uczniów dodatnio, korzystnie z punktu widzenia ogólnych kanonów funkcjonujących w określonym społeczeństwie. Można to nazwać wychowaniem okazjonalnym. Do tego nie jest potrzebny żaden program. I choć pod wpływem tych oddziaływań zachodzą korzystne zmiany w osobowości uczniów, to jednak nie dotyczy to wszechstronnego rozwoju osobowości. Jedynie wychowanie zgodne z sensownym programem staje się intencjonalne i jest świadomym, zamierzonym działaniem mającym na celu osiągnięcie ważnych zadań szkoły. W takiej sytuacji program wychowawczy staje się drogowskazem, pokazującym społeczności szkolnej główne kierunki działania w dziedzinie wychowania, usystematyzowanym zbiorem celów, jakie szkoła zamierza osiągnąć w określonym czasie.

" Według nowych założeń w punkcie centralnym pracy edukacyjnej powinien znajdować się uczeń i jego wszechstronny rozwój. Stąd sprawą zasadniczą staje się: jakość, integralne podejście do wiedzy oraz indywidualne traktowanie ucznia, patrzenie na niego w perspektywie jego własnej drogi życiowej. Reforma służy personalizacji szkoły. Usytuowanie ucznia w centrum stanowi fundament i punkt wyjścia do sformułowania na nowo głównych zadań szkoły"⁸. Podmiotowa perspektywa wynikająca z oczekiwań i założeń reformy obejmuje dwa główne obszary w nauczaniu i wychowaniu: podmiotowe ale i podmiotowy charakter procesu nauczania i wychowania.

Zdaniem S. Sławińskiego podmiotowo określone cele wychowania są formułowane ze względu na wychowanka. Uczeń nie jest materiałem do obróbki zgodnie ze wzorem wyznaczonym przez nauczyciela, często określanego jako tzw. model absolwenta, ani nie jest sposobem realizowania siebie przez nauczyciela⁹. Celem wychowania jest osiąganie przez ucznia pełni jego osobowego rozwoju, a owa pełnia jest potencjalnie zawarta w jego osobie. Jego możliwości indywidualne, predyspozycje są wpisane w jego naturę - wychowawca nie tworzy ich, tylko wydobywa, a raczej pomaga je wydobyć samemu wychowankowi zgodnie z wcześniej przyjętymi celami. W przypadku podmiotowego określenia celów wychowania potrzebna jest refleksja teoretyczna. Obok psychologii najistotniejsza jest refleksja filozoficzna.

Niewystarczające okazuje się poznanie indywidualnych możliwości i zainteresowań uczniów, ale najpierw trzeba postawić pytanie: kim jest człowiek, zanim odpowie się, do czego ma być wychowywany, a następnie dopiero planować, jak to robić.

Zwróćmy jeszcze uwagę na podmiotowy charakter procesu nauczania i wychowania, który z jednej strony wyraża się w działaniach i sytuacjach dydaktycznych i wychowawczych, które stwarzają takie warunki, aby uczeń mógł rozwijać się we wszystkich sferach swojego życia (intelektualnej, psychicznej, moralnej,

społecznej i duchowej), tzn. aby treści pomagały mu budować spójną wizję świata, rozumieć siebie i znajdować swoje miejsce w świecie. Z drugiej strony podmiotowość zakłada osobowe kontakty między wychowawcą, nauczycielem a uczniem. I nie chodzi tu tylko o umiejętności interpersonalne, ale o postawy wychowawców, aby punktem wyjścia relacji uczeń-nauczyciel był szacunek, życzliwość, zaufanie wynikające ze zrozumienia godności każdej ludzkiej osoby. To pozwoli wychowawcy postawić w centrum swojej pracy dziecko i jego dobro, rozumiane jako cel wszelkich decyzji o działaniach dydaktycznych i wychowawczych.

¹Rozporządzenie MEN z 15 lutego 1999r. w sprawie ramowego statutu publicznej szkoły podstawowej i publicznego gimnazjum (Dz. U. Nr 14, poz. 132)

²J. Kropiwnicki: *Wewnątrzszkolny system wychowania*, WN 2000 s.52

³B. Jankowski: *Wychowanie w szkole*, ARKA, Poznań 2000 s.5

⁴B. Jankowski:op.cit., s. 6

⁵Maurice Debesse, Gaston Mialaret, *Rozprawa o wychowaniu*, PWN, Warszawa 1988, s. 5-18

⁶J. Budęk, J. Miazgowicz: *Samoocena pracy szkoły*, WOM, Katowice 1998, s.119

⁷W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1987, s. 345

⁸*O wychowaniu w szkole*, Biblioteka reformy nr 13, Warszawa 1999, s.39

⁹S. Stawiński: *Podmiotowość dziecka w nauczaniu i wychowaniu*, Wychowawca 9/96, s.11-12

II. Zasady tworzenia szkolnego programu wychowawczego

Podstawą w tworzeniu szkolnego programu wychowawczego powinny być zasady spójności, otwartości i perspektywności. Zdaniem Bogdana Jankowskiego odwołanie się do nich pozwoli zadbać o całościowe spojrzenie na proces wychowania w placówce¹⁰.

Zasadę spójności można realizować poprzez przyjęcie wspólnych dla całej społeczności norm i wartości. Ważne jest także dostosowanie treści i celów programu do realiów szkoły i środowiska, widzenie ucznia w kontekście warunków środowiskowo społecznych. Człowiek i jego życie zawsze osadzone jest w określonych warunkach. Na teraźniejszość składa się szereg doświadczeń z przeszłości. Tożsamość "ja" nie pozwala na izolację w zależności od czasu i miejsca, zapewnia poczucie ciągłości. Dlatego konieczne jest ujmować rozwój ucznia w kontekście bogactwa jego egzystencji. Nie można oddzielać życia w domu od funkcjonowania w szkole czy grupie rówieśniczej. Integralne wychowanie to przyjęcie ciągłości życia człowieka.

Zasada spójności realizowana jest także poprzez zapewnienie "współbrzmienia" wszelkich programowych form działalności szkoły z celami i jej zadaniami. Ponadto podstawą formułowania programu wychowawczego powinna być konwencja Praw Dziecka, która nakłada na dorosłych, w tym także na nauczycieli i szkołę szereg obowiązków wynikających z ochrony praw dziecka¹¹.

Zasada otwartości przewiduje, że w powstaniu programu wychowawczego będą uczestniczyć wszystkie podmioty działające w szkole, tj. nauczyciele, rodzice, uczniowie i zostaną uwzględnione ich oczekiwania i możliwości. Szczególnie ważne są oczekiwania rodziców - pierwszych wychowawców dzieci. Ich oczekiwania mają pierwszorzędne znaczenie przy formułowaniu celów wychowawczych szkoły. Należy więc poznać oczekiwania klientów - podmiotów szkoły, dać im możliwość sformułowania swoich potrzeb i przedstawienia ich osobom odpowiedzialnym za programowanie pracy szkoły.

Zgodnie z zasadą otwartości program wychowawczy ma być zapisem otwartym, ciągle zmienianym, uzupełnianym, uwzględniającym bieżące sytuacje wychowawcze. Odwołanie się do tej zasady ma zapewnić ciągle aktualizowanie tego, co chcemy obić i co robimy. Przyjęty program nie może być dokumentem zamkniętym, ale musi ulegać zmianie wraz ze zmieniającą się rzeczywistością, uczniami czy też możliwościami zasobów szkoły w dziedzinie wychowania. Ponadto poszczególne aspekty wychowawcze w pracy szkoły poddawane muszą być ciągłej, systematycznej i uporządkowanej obserwacji efektywności działań, czyli stać się podmiotem monitoringu¹². Monitoring w szkole to zdaniem S. Wlazło stworzone procedury i narzędzia służące do samoobserwacji i samokorekty, do diagnoz i ocen. Tymi procedurami i narzędziami posługują się wszyscy nauczyciele, aby uzyskać zwrotne informacje o efektach swojej pracy i dzięki nim wprowadzać ewentualne modyfikacje w działaniu pedagogicznym szkoły¹³. Kiedy w wyniku tej obserwacji pojawia się potrzeba modyfikacji lub zmian to stworzony program wychowawczy musi ewaluować, dlatego też w opracowanym programie należy przedstawić tryb dokonywania ewaluacji. Zapewni to zaplanowanemu wychowaniu "żywołności" i jego ważności w codziennej pracy szkoły.

Trzecia zasada - zasada perspektywności ma przypomnieć, że celem tworzonego programu wychowawczego jest przygotowanie ucznia do przyszłości, do dorosłego życia. Wychowanie jest działaniem długofalowym, opartym na ciągłości oddziaływań, gdzie coś już się odbyło, coś ma się odbyć i coś nastąpi później. Czy wychowujemy dla teraźniejszości? Czy dla przyszłości? W przypadku wychowania dla przyszłości zakładamy i respektujemy prawo do błędu, do poszukiwań, Nie jesteśmy do końca w stanie określić wymagań przyszłości. Ale to, możemy się obecnie zajmować, sprowadza się do rozwijania postaw uniwersalnych, podstawowych. Do kształtowania odpowiedzialności, samodzielności oraz poszanowania i określania osobistych wartości, na których nasz wychowanek będzie budował swoją osobowość.

Nakreślenie, czym jest program wychowawczy szkoły, jaki jest jego charakter; czemu ma służyć, umiejscowienia go w przestrzeni założeń edukacyjnych, zdaniem B. Jankowskiego pozwala nam przystąpić do budowania programu wychowawczego szkoły.

¹⁰B. Jankowski op. cit. s.6

¹¹*Wewnątrzszkolny system wychowania*, op. cit. s. 84

¹²S. Wlazło, *Mierzenie jakości pracy szkoły*, Mar Mar, Wrocław 1999, s.66

¹³*Ibidem*, s.44

III. Sposób budowy szkolnego programu wychowawczego Zespołu

Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Mosinie.

Efektywny program wychowawczy jest procesem, którego tworzenie wymaga czasu oraz zaangażowania wielu osób, podmiotów życia szkolnego. Praca nad programem powinna opierać się na określonej, przyjętej strukturze postępowania. Wyjściem do jego tworzenia powinna być diagnoza problemów wychowawczych występujących w szkole oraz określenie zasobów szkoły w dziedzinie wychowania. To rzetelne rozpoznanie funkcjonowania szkoły w wymiarze wychowawczym stanie się podstawą do refleksji dla wszystkich pracowników i wskazówką do planowania i prognozowania pracy wychowawczej szkoły.

Techniki diagnozowania pracy wychowawczej mogą być różne: rozmowy, dyskusje, ankiety, wywiady, przegląd dokumentacji szkolnej. W zależności od warunków, zaistniałego problemu, wieku badanych uczniów, należy dobrać i zbudować narzędzia badawcze. Osobnym problemem jest stworzenie odpowiednich warunków

dających możliwość wypowiedzenia się w tej kwestii rodziców, a tym samym włączenia się w problematykę zadań wychowawczych szkoły.

Przystępując do tworzenia szkolnego programu wychowawczego w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Mosinie, na wstępie próbowano określić jacy są uczniowie i jakimi zasobami dysponuje szkoła, a więc zdiagnozować sytuację i kontekst wychowawczy. Inicjatywa ta wyszła od pedagoga szkolnego, który we współpracy z Zespołem Wychowawczym przeprowadził ankietę wśród uczniów i rodziców, a następnie przedstawił i zanalizował jej wyniki na jednej z rad pedagogicznych. Celem badań było nie tylko zdiagnozowanie sytuacji wychowawczej szkoły, ale także zapoznanie się z oczekiwaniami uczniów i ich rodziców wobec szkoły. Ankieta została przeprowadzona wśród 184 rodziców uczniów klas pierwszych, co stanowiło 67,6% ogółu rodziców uczniów klas pierwszych i 225 uczniów klas pierwszych, czyli 82,7%.

Na podstawie przeprowadzonych badań uzyskano bogaty materiał badawczy, którego wnikliwa analiza pozwoliła na wyciągnięcie kilku interesujących wniosków i stała się wskazówką do dalszej pracy.

Rodzice zadowoleni są ze szkoły, w której dzieci zdecydowały się kontynuować naukę. Wysoko oceniają jakość kształcenia, fachowość nauczycieli oraz organizację i dyscyplinę panującą w szkole. Ocenie tej towarzyszy zaufanie rodziców do wychowawcy klasy i pedagoga szkolnego. Oczekiwania rodziców wobec pracy szkoły dotyczą, obok wysokiej jakości kształcenia, także ścisłej współpracy ze szkołą (76,6%), a w szczególności w dziedzinie wychowawczej. Zdaniem rodziców najczęstszymi problemami wychowawczymi, jakie sprawia młodzież, to palenie papierosów, powiązanie z nieformalnymi grupami społecznymi, oraz narastający przejaw agresji w stosunku do rówieśników, jak i osób dorosłych. Obok tego zdarzają się pojedyncze przypadki sięgania po alkohol (5%), narkomanii (1,2%), i przynależności do sekt religijnych (0,5%). Rodzice uważają, że lepsze efekty wychowawcze można osiągnąć przez zacieśnienie współpracy szkoły z rodzicami (69%), wzmocnienie działań dyscyplinujących młodzież (36%), oraz ciekawe prelekcje fachowców (28%).

Po zebraniu, uporządkowaniu i zanalizowaniu materiału badawczego, zespół wychowawczy sformułował następujące wnioski:

1. Zacieśnić kontakty rodziców ze szkołą poprzez aktywny udział rodziców w tworzeniu i wdrażaniu szkolnego programu wychowawczego, uczestnictwo w uroczystościach szkolnych i klasowych.
2. Kształcić umiejętność dialogu: rodzice - dziecko, nauczyciel - uczeń poprzez pedagogizację prowadzoną w ramach wewnątrzszkolnego dokształcania nauczycieli przez pedagoga szkolnego i zaproszone osoby z zewnątrz.
3. Przeciwdziałać nałogom oraz powiązaniom uczniów z nieformalnymi grupami społecznymi lub sektami religijnymi w ścisłej współpracy z dyrekcją, katechetą, policją i organami samorządowymi.
4. Ekspozować na forum szkolnym i klasowym nadrzędną, wychowawczą funkcję rodziny.

Informacje wynikające z ankiety dla uczniów przedstawiały się następująco.

Zdecydowana większość uczniów dokonała wyboru szkoły ze względu na rejon zamieszkania (50%) i możliwość zdobycia zawodu (49,3%). Uczniowie podkreślają zarówno panującą w szkole dyscyplinę, dobrą organizację pracy a zaufanie jej wzbudzają zarówno nauczyciele jak i koledzy. Obserwacjom tym towarzyszy poczucie bezpieczeństwa w szkole (66,7%), jak i partnerskie stosunki z nauczycielami. Bezpośrednim zaufaniem młodzieży cieszy się wychowawca klasy (42,2%), rodzice (39,1%) oraz rodzina (38,2%). Ciekawym spostrzeżeniem jest także duża liczba zwolenników kółek zainteresowań w szkole i spotkań z różnymi osobami z zewnątrz, w celu rozwiązywania problemów i poszerzania wiedzy. Młodzież uważa (67%), że ma problemy z racjonalnym radzeniem sobie w sytuacjach trudnych, dlatego też sięga po papierosy, alkohol i narkotyki są agresywni. Zbadani uczniowie posiadają ubogą wiedzę dotyczącą profilaktyki zdrowotnej, a w szczególności chorób społecznych; AIDS. Na pytanie dotyczące sposobu spędzania wolnego czasu ankietowani najczęściej odpowiadali: oglądanie telewizji, spotkania z przyjaciółmi. Nie widzą konieczności uprawiania sportu, poznawania kultury oraz twórczego uczestnictwa w różnych jej formach.

Po zapoznaniu się z wynikami badań, zespół wychowawczy sformułował następujące wnioski:

1. Należy wykorzystać związek emocjonalny młodzieży ze szkołą poprzez jej uaktywnianie w działalności samorządowej i zajęciach pozalekcyjnych.
2. Warto wykorzystać autorytet, jakim cieszą się nauczyciele, wychowawcy i wypracować wspólny ramowy plan działań wychowawczych dla całej szkoły.
3. Koniecznym jest pomóc młodzieży w radzeniu sobie w sytuacjach stresogennych, uczyć ją racjonalnego rozwiązywania problemów.
4. Zapewnić uczniom spotkania z różnymi osobami w celu bogacenia życiowej wiedzy i umiejętności, zgodnie z narastającymi potrzebami i problemami.

Znając sytuację wychowawczą szkoły i oczekiwania jej podmiotów, można było kontynuować dalsze prace nad szkolnym programem wychowawczym. Kolejnym etapem działań była ogólnoszkolna debata poświęcona podmiotowemu nauczaniu i wychowaniu. Po odbytej sesji uczestnicy uświadomili sobie konieczność refleksji antropologicznej oraz podjęli próbę odpowiedzi na pytanie kim jest osoba w swojej istocie i dlaczego należy potraktować ją podmiotowo. Ponadto przekonali się o konieczności pogłębienia wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej i wychowawczej. Zajęcia miały charakter miniwykładu, poprzedzanego "burzą mózgów" na powyższy temat. Na zakończenie pedagog szkolny omówił rozwój człowieka w aspekcie potrzeb Masłowa¹⁵, co stało się powodem wspólnej refleksji, w jakim stopniu są zaspokajane podstawowe potrzeby uczniów w różnych sytuacjach szkolnych. Ponadto stwierdzono, że teoria Masłowa musi stać się drogowskazem dla wychowawców, gdyż uwrażliwia na warunki konieczne dla prawidłowego rozwoju oraz ukazuje odległe cele życia człowieka, które powinien sobie stawiać wychowawca i pomagać odkrywać je wychowankom.

Następnym krokiem było spotkanie nauczycieli, rodziców i uczniów z pracownikiem poradni psychologiczno - pedagogicznej, na którym podjęto problem formułowania celów wychowawczych szkoły. W tym momencie osoby zainteresowane tworzeniem koncepcji programu wychowawczego uznały, że zadaniem szkoły jest wspieranie wszechstronnego rozwoju osobowości uczniów. Ucznia nie można zwalniać z odpowiedzialności za swój rozwój - to on podejmuje decyzje, dokonuje życiowych wyborów, tworzy własny system wartości. Szkoła ma podejmować działania zmierzające do wzrastania świadomości ucznia, jego odpowiedzialności, asertywności, umiejętności trafnej oceny zjawisk.

Należy pamiętać również o tym, że szkoła nie stanowi jedyne kręgu oddziaływań wychowawczych. Nawet jeśli czujemy się przewodnikami, to jednak warto wraz z uczniami dochodzić do pewnych prawd, dyskutować ich aktualność, pozwalać się przekonywać. Współtworzenie systemu wartości nie stanowi więc jednego z elementów przedstawionej koncepcji, ale jest w nią wpisane, dokonuje się podczas każdego ze spotkań szkolnych towarzyszy podróży.

W oparciu o te refleksje członkowie sesji przystąpili do określania obszarów kompetencyjnych i przyjęcia celów wychowawczych szkoły. S. Wlazło uważa, że kompetencje kluczowe to te umiejętności, zdolności i sprawności stanowiące klucz do rozwiązywania różnorodnych problemów, na jakie natrafia człowiek dorosły¹⁶. Na wstępie określono pięć podstawowych obszarów wychowawczych, które nakreślają wymiar kształtowanej osobowości: emocjonalność, system wartości, obywatelskość, estetyczność, dążenie do samorozwoju

Jaki ma być uczeń opuszczający szkołę? W Jakie kompetencje z tych obszarów powinien zostać wyposażony? Na te pytania odpowiadali uczestnicy zajęć podczas prac warsztatowych w grupach. Swoje uwagi zapisywali na plakatach, następnie wspólnie uporządkowano zebrany materiał i w efekcie nakreślono sylwetkę ucznia opuszczającego szkołę z perspektywy rodziców i nauczycieli, uwzględniając wyniki diagnozy szkolnej i oczekiwań jej podmiotów.

Określenie modelu absolwenta powinno poprzedzać opracowanie szkolnego programu wychowawczego. Absolwent Zespołu Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych najogólniej mówiąc ma się odznaczać:

1. gruntownie opanowaną wiedzą przewidzianą podstawą programową,
2. umiejętnościami niezbędnymi do pracy zawodowej i dalszej edukacji,
3. pożądanymi postawami,

4. społecznie oczekiwanymi cechami osobowości.

W oparciu o wypracowaną sylwetkę absolwenta szkoły sformułowano główne cele wychowawcze szkoły:

1. rozwój intelektualny,
2. rozwój emocjonalny,
3. rozwój społeczny:
 - a. funkcjonowanie w grupie,
 - b. życie w społeczeństwie,
 - c. uczestnictwo kulturze,
 - d. życie w rodzinie,
4. rozwój zdrowotny.

Po przyjęciu celów wychowawczych, które mogą być identyczne z przyjętą misją szkoły, kolejnym krokiem staje się sformułowanie zadań wychowawczych szkoły. Jest to najważniejszy moment w tworzeniu programu wychowawczego. Czym są zadania? Zadaniem jest zaplanowanie celów szczegółowych, które mają określić, z jakim zamiarem będziemy podejmować określone działania wychowawcze w szkole¹⁷

Sformułowanie zadań wychowawczych stało się kolejnym zadaniem zespołu wychowawczego. Nauczyciele ponownie przystąpili do analizy opisanych wcześniej kompetencji, próbowali zintegrować wybrane kompetencje z różnych obszarów a następnie określić przewidziane zadania wychowawcze. W ten sposób, dalej analizując stworzony zapis obszarów kompetencji, formułowano następne zadania, nawiązujące do wyznaczonych celów wychowawczych..

Zapisane zadania sformułowane były bardzo ogólnie, co utrudniałoby zaplanowanie odpowiednich działań. Nie opisywały one oczekiwanych osiągnięć podczas edukacji, pożądanych zachowań lub postaw uczniów. Dlatego też przyjęte zadania wychowawcze należało rozpisać na cele operacyjne i w efekcie otrzymano bogaty materiał, który zebrany i opracowany stał się podstawą do dalszej pracy

Przez cele operacyjne rozumiemy pojedyncze czynności, operacje wykonywane przez ucznia. Cała procedura tworzenia w szkole programów - to zdaniem S. Włazło proces operacjonalizacji celów edukacyjnych.

Końcowy efekt rozpisywania zadań na cele operacyjne przedstawiał się w sposób następujący. Jako przykładem posłużmy się jednym z celów wychowawczych obejmujący rozwój społeczny ucznia.

Cel wychowawczy:

- Υ rozwój społeczny ucznia;
- Υ życie w społeczeństwie;

Zadania szkoły:

- Υ kształtowanie postaw obywatelskich;
- Υ wpajanie szacunku dla tradycji i historii oraz symboli narodowych;
- Υ powiązanie tradycji narodowych z tradycjami rodzinnymi;
- Υ motywowanie do poznania dziejów przodków;

- Υ wdrażanie do rozwiązywania problemów o charakterze społecznym;
- Υ kształtowanie umiejętności trafnej oceny zjawisk społecznych;
- Υ wdrażanie do samorządności;
- Υ kształtowanie poczucia odpowiedzialności;
- Υ rozwijanie poczucia przynależności do społeczności lokalnej, ojczyzny, społeczności europejskiej.

Cele operacyjne - uczeń potrafi:

- Υ odpowiednio zachować się podczas uroczystości szkolnych i państwowych;
- Υ zachować powagę w miejscach pamięci narodowej;
- Υ podejmować zadania i decyzje w wywiązywaniu się z zadań grupowych;
- Υ wykazać się pożądaną postawą obywatelską i patriotyczną;
- Υ przejawiać szacunek dla przeszłości, posiada wartości o wymiarze ideowym;
- Υ świadomie i efektywnie uczestniczyć w życiu wspólnoty lokalnej;
- Υ wykazać się więzią emocjonalną z krajem ojczystym;
- Υ wykazać się znajomością hymnu narodowego oraz symboli narodowych i państwowych;
- Υ przeprowadzić demokratyczne wybory;
- Υ wykazać się znajomością instytucji państwa demokratycznego.

Analogicznie rozpisano zadania szkoły wynikające z realizacji pozostałych celów wychowawczych i otrzymano ciąg celów operacyjnych, poświadczonych oczekiwań, które stają się wyznacznikiem dla podejmowanych działań wychowawczych.

Kolejnym krokiem w tworzeniu szkolnego programu wychowawczego było rozpoznanie zasobów, jakimi szkoła dysponuje w pracy wychowawczej oraz dostrzeżenia słabości obecnych działań wychowawczych. Wymienione wyżej zadania stały się tematem kolejnej sesji poświęconej budowaniu programu wychowawczego. Realizując te zadania wykorzystano zaproponowaną przez S. Wlazło technikę pogłębionej diagnozy dokonanej metodą "kuli śnieżnej"¹⁸, którą poprzedziła wstępna diagnoza przeprowadzona przez radę pedagogiczną. Zadaniem rady pedagogicznej było ocenienie, jakie cele wychowawcze, zadania wychowawcze stanowią mocną i słabą stronę naszej działalności. Uczestnicy rady pracowali indywidualnie a ich zadaniem była ocena szacunkowa osiągniętego poziomu przez ucznia w danej kompetencji, poziomu efektywności realizacji danego celu wychowawczego w skali od 0 do 5. Następnie nauczyciele pracowali w sześcioosobowych zespołach i dokonywali zliczenia uzyskanych przez poszczególne zagadnienia punktów. Po grupowym zliczeniu wszystkich punktów, zsumowano uzyskane punkty we wszystkich zespołach i w efekcie otrzymano ranking - od najlepiej ocenianych do najgorzej. Pozwoliło to wyciągnąć wniosek, że w dziedzinie wychowania istnieje wiele dobrych działań, które należy włączyć do nowego programu wychowawczego, jednak są też takie momenty, które wymagają głębszej refleksji w odniesieniu do celu ogólnego.

Wstępna diagnoza pozwoliła zauważyć, że słabą stroną działalności wychowawczej Zespołu Szkół jest rozwój społeczny ucznia; dotyczy to zarówno funkcjonowania w grupie, jak i życia w społeczeństwie, rodzinie a także uczestnictwa w kulturze

Znając słabe strony pracy wychowawczej szkoły, dokonano pogłębionej ich diagnozy, zaproponowaną przez S. Wlazło metodą "kuli śnieżnej"¹⁹ i wspólnie ustalono przyczyny takiej sytuacji. Jednym z ważnych problemów Zespołu Szkół jest narastający wśród młodzieży przejaw agresji skierowanej w stosunku do rówieśników jak i osób dorosłych. Pogłębiona diagnoza miała za zadanie ustalić przyczyny takiego zachowania się młodzieży. Nauczyciele, biorący udział w zajęciach wśród istotnych przyczyn wymieniali:

1. nieumiejętność racjonalnego radzenia sobie uczniom w sytuacjach trudnych,
2. błędy wychowawcze popełniane przez rodziców,
3. brak zajęć socjoterapeutycznych i warsztatowych z asertywności,
4. uboga oferta zajęć pozalekcyjnych,
5. niepodejmowanie tematów związanych z agresją i jej skutkami na lekcjach wychowawczych,
6. niewywiązywanie się nauczycieli z obowiązku pełnienia dyżurów na przerwach,
7. niedostateczna znajomość prawa, konsekwencji popełniania czynów karalnych.

Następnym zadaniem nauczycieli było wyłonienie takich propozycji, które wyeliminowałyby lub w znacznym stopniu zmniejszyły występujące przyczyny słabych stron w pracy szkoły. Zadanie to wykonano techniką grupy nominowanej²⁰, która pozwoliła w bardzo szybkim tempie poznać poglądy osób w zespole i dała możliwość wypowiedzenia się wszystkim uczestnikom zajęć.

W rezultacie ustalono następujący program przeciwdziałania agresji wśród uczniów:

1. pedagogizacja rodziców,
2. zorganizowanie lekcji z policjantem,
3. uruchomienie zajęć socjoterapeutycznych,
4. prowadzenie tematycznych lekcji wychowawczych,
5. udoskonalenie pełnienia dyżurów przez nauczycieli i samorząd szkolny,
6. zwiększenie oferty zajęć pozalekcyjnych,
7. zorganizowanie pomocy społecznej.

Te trzy procedury: wstępna diagnoza, pogłębiona diagnoza i projektowanie, pozwoliły na szybkie rozeznanie się w mocnych i słabych stronach pracy szkoły, pogłębioną diagnozę w najslabiej ocenianym działaniu i stworzenie programu naprawczego, programu zmian. Taki zespołowy monitoring warto co jakiś czas powtarzać, aby poznać skuteczność realizacji poszczególnych celów wychowawczych.

Kolejnym zadaniem zespołu wychowawczego było określenie zasobów szkoły w dziedzinie wychowania i próba odpowiedzi na pytania: Czym dysponujemy, aby osiągnąć wychowawcze cele i co już robimy w dziedzinie wychowania? Jakie są obszary szkoły w wymiarze wychowawczym? Odpowiedzi na te pytania są podstawą do dalszego planowania oddziaływań wychowawczych.

Planowanie zadań wychowawczych wymaga uwzględnienia następujących czynników: ludzi (uczestników życia szkolnego), zasobów (infrastruktury szkoły, posiadanych możliwości, warunków), technologii (organizacji wewnętrznego życia szkoły, posiadanych norm, obyczajów) i przyjętych celów szkoły²¹. Elementy te są nierozłączne, wzajemnie wpływają na siebie.

Przyjęto, że w projektowaniu działalności wychowawczej szkoły, będziemy kierować się zasadą spójności, dlatego realizowanie określonego zadania wychowawczego wymaga przyjęcia i stosowania oddziaływań na wielu poziomach. Wyznaczono sześć podstawowych zakresów oddziaływań, w których możliwe jest kierowanie postaw, nawyków i norm uczniów. Są to:

Relacje nauczyciel - uczeń, organizacja społeczności i instytucji szkoły, działania ogólnoszkolne, powiązanie treści przedmiotowych z założeniami wychowawczymi, oraz współpraca z rodzicami i środowiskiem lokalnym.

Ostatnim etapem budowania programu wychowawczego Zespołu Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych były przygotowania do redagowania tego dokumentu. Praca nad dokumentem polegała na zebraniu wyników prac całego zespołu nauczycieli, rodziców, uczniów i wszystkich osób zainteresowanych. Zespół redakcyjny przyjął, że ów dokument będzie się składał z części teoretycznej i praktycznej. W części teoretycznej znajdują się rozdziały: o rozumieniu wychowania, opis podmiotów szkoły i ich oczekiwania wraz z charakterystyką psychologiczną ucznia Zespołu Szkół.

W części praktycznej nakreślono cel wychowawczy oraz założenia i przesłania, którymi nauczyciele zamierzają kierować się w pracy wychowawczej. Następnie zapisano kolejne zadania wychowawcze, ale operacyjne oraz pożądane działania, odnoszące się do poszczególnych poziomów oddziaływań lub harmonogramu działań. W tej części zamieszczono informację o treściach, metodach i formach pracy wychowawczej, spójności treści dydaktycznych z wychowawczymi, czasie wykonania zadań i o osobach odpowiedzialnych za wykonanie zadań.

W opracowanym programie należy również przedstawić tryb dokonywania ewaluacji oraz jej formy i procedury. Ewaluacja - to rozpoznanie osiągnięć ucznia i braku takich osiągnięć²². Jeśli ewaluacja, a właściwie proces ewaluacyjny będzie użyty do pomiaru stopnia osiągnięcia celów, to będzie on mierzył osiągnięte umiejętności końcowe uczącego się oraz efektywność programu i pracy nauczycieli. Dobrze zaplanowana i przeprowadzona ewaluacja może ustrzec przed sprowadzeniem całego wysiłku zespołu tylko do zasięgu redakcyjnego. Zapewni natomiast zaplanowanemu wychowaniu "żywość" i jego ważność w codziennej pracy szkoły.

Wypracowany program wychowawczy jest podstawą, ukierunkowaniem nauczycieli do pracy z zespołem klasowym. To wychowawcy będą tworzyć bieżące, krótkoterminowe plany pracy, realizować pomysły nawiązujące do aktualnej sytuacji wychowawczej w klasie lub potrzeb uczniów, ale zawsze w nawiązaniu do założeń szkolnego programu wychowawczego. Nauczyciele, niezależnie od swoich preferencji i zainteresowań, temperamentu czy osobistych możliwości, zmuszeni są do podejmowania i realizowania działań, aby osiągnąć oczekiwane cele zapisane w programie. Wypracowany program wychowawczy sprawi, że wszelkie oddziaływania poszczególnych nauczycieli w różnych zespołach klasowych podążają w tym samym kierunku.

¹⁵A.H. Maslow, *Motywacja osobowości*, PWN, Warszawa 1990, s. 92

¹⁶S. Wlazło, op.cit.,s.11.

¹⁷B. Jankowski, op. cit.,s.23

¹⁸S. Wlazło, op. cit., s. 103

¹⁹S. Wlazło, op. cit., s. 104

²⁰S. Wlazło, op.cit., s.104

²¹B. Jankowski, op. cit., s. 26

²²W. Bednarkowa, S. Wlazło, *Mierzenie jakości pracy szkoły*, Mar Mar, Wrocław 1998, s.13

Anna Sawińska